

Maskers in Afrika als kunst.

Door: Wouter van Beek

Masker Emna Samo representeert de Samo, buren van de Dogon Foto W. E. van Beek

Collectieve voorstellingen in een cultuur zitten vol fantasieën, vaak over een niet-waarneembare werkelijkheid, waar het geheim zetelt en het mysterie regeert. Religieuze voorstellingen kenmerken zich door allerlei fantastische werelden, maar de duidelijkste pendant is die met de maskerdansen in Afrika.

De inheemse religies in Afrika lopen onderling zeer uiteen, maar één element is bijna iconisch, dat van de maskerade.

In ons deel van de wereld denken wij bij een masker aan een gezichtsbedekking. Voor Afrikanen echter is het masker een totaalverschijning, onherkenbaar in zijn vreemd kostuum, met voor het gezicht een afbeelding van iets geheel anders, vaak een

dier. Een masker is in principe een fantasiewezen: Die fantasie stoelt ergens op, en put uit het symbolische repertoire van een cultuur. In Afrika is die basis vaak de bush, de wildernis om het dorp heen. Het is de bush die met takken en vezels de basis van het kostuum levert om de menselijke vorm te verhullen, en om de krachten van de wildernis in de danser te laten komen. Immers, in de bush huizen geesten die de maskers hebben uitgevonden, daar hebben de voorouders voor de eerste maal als masker gedanst, en daar wonen de dieren die de inspiratie vormen voor de maskertypen – masker zijn altijd wilde dieren. Zo dansen de Dogon uit Mali als antilope, vogel, luipaard, boom of als vreemdeling, bijvoorbeeld Fulani, Mossi of zelfs blanke.

Het masker is de essentiële ander, en is gebaseerd op een geheim. Iedereen heeft geheimen, maar die worden pas belangrijk als ze worden gedeeld, maar alleen aan enkelen: het geheim stoelt op georkestreerde onthulling. Selectie is cruciaal in de openbaring: de helft van het publiek behoort niet te weten dat er een man in dat masker zit. Die 'onwetenden' behelzen allen die niet zijn ingewijd in het masker, en dat zijn vooral de vrouwen. Nu zijn Afrikaanse

dorpen “glazen huizen” waar iedereen ongeveer alles van de ander weet, dus een dergelijk geheim kan niet echt onbekend blijven. Inderdaad weten de vrouwen heel goed wie met dat masker danst, zelfs wie het is, en als het haar man of zoon is zal ze daar trots op zijn. Maar ze mag dat nooit laten blijken, mag niet over maskers praten en ook niet te dicht in de buurt komen. Het geheim is gebaseerd op de kracht van de fantasie, op de machten die aan de bush worden toegeschreven, en brengt zo zijn eigen wereld voort: het geheim versterkt de fantasie.

Wie zich verkleedt als masker wordt een ander, een dier bijvoorbeeld, maar wel een dier dat voor de helft mens is, dat kan reageren op het publiek, kan roepen, soms kan praten, en in elk geval kan bewegen op de muziek. In die transformatie naar een ander wezen, iets tussen de bovennatuur en de natuur in, creëert de maskerade een andere wereld die fascinerend is in zichzelf, en waarin het genoeglijk verkeren is. Maar deze fantasie staat niet compleet los van de werkelijkheid en oefent wel degelijk invloed uit op de gewone wereld: een maskerritueel resulteert in een goed jaar, en wel een met veel kinderen, een goede oogst, maar vooral met een nieuwe lichtung aan geïnitieerde mannen, nieuwe volwassenen die het dorp verder zullen leiden. Door onze fantasieën maken we deze wereld leefbaarder, rijker en zeker veel mooier dan deze op eigen kracht zou zijn. Zonder fantasie zouden de wetenschappen nooit bestaan hebben, zouden we geen religie kennen, geen kunst, geen literatuur. Alles van waarde is niet alleen weerloos, maar stoelt ergens op fantasie.

Prof. Wouter van Beek, emeritus hoogleraar Antropologie van de Religie aan de Universiteit Tilburg, oud hoofddocent culturele antropologie aan de Universiteit Utrecht, en nu senior-onderzoeker bij het Afrika-Studiecentrum in Leiden.

Voor verdere informatie zie *“Masquerades in African Society, gender, power and identity”* (2023) –

Masquerades in African Society. Gender, Power, and Identity.

Walter E.A. Van Beek, Harrie M. Leyten

Deze studie onderzoekt de dynamiek van Afrikaanse maskerades en maskerrituelen, en koppelt deze aan de kenmerken van de maatschappijen waarin ze voorkomen. Wat is de betekenis van maskers en maskerades in Afrikaanse tradities en wat is hun rol in rituelen en uitvoeringen? Waarom vinden we maskers in sommige Afrikaanse regio's en niet elders, en wat zegt deze 'maskerhabitat' over de algemene dynamiek van maskerades in Afrika? Al behoren maskers tot de bekendste behoren kunsticonen van Afrika, de manier waarop zij resoneren met de sociale kenmerken van Afrikaanse samenlevingen bleef tot dusver onderbelicht.

Dit boek hanteert een antropologisch perspectief op het fenomeen maskerades om te laten zien hoe maskerrituelen een integraal onderdeel zijn van sommige Afrikaanse inheemse religies en samenlevingen, en gekoppeld zijn aan specifieke vormen van sociale organisatie en ecologische omstandigheden. Na het vaststellen van de overeenkomsten tussen maskerrituelen en het ontwerpen van een maskertypologie, traceren de auteurs de soorten rituelen waarin maskers functioneren, nl. overgangsriten en rituelen van gender, macht en identiteit.

De verschillende hoofdstukken zoomen in op de wijze waarop maskerrituelen functioneren in initiatie- en doodsceremonies, geheime genootschappen, koningschap, recht en oorlog. Met dit Afrika-brede onderzoek naar het gebruik van maskers, van Angola tot Tanzania, en van Senegal tot Kameroen, vormt dit rijk geïllustreerde boek een gezaghebbende studie van het gebruik van maskers op het continent, niet alleen interessant voor mensen die zich bezighouden met Afrikaanse studies en museum collecties, maar ook voor antropologen en etnografen wereldwijd.

Auteur en Redactie Biografie

Walter E.A. van Beek is emeritus hoogleraar Antropologie van Religie aan Tilburg University, en nu Senior onderzoeker bij het Afrika Studiecentrum Leiden. Hij verrichtte uitgebreid antropologisch onderzoek onder de Kapsiki van Noord-Kameroen en de Dogon van Mali. Van zijn hand verschenen (met Oumar Ongoiba en Atimè Saye) *Singing with the Dogon prophet*. (New York: Lexington UP 2022); *Chanter le baja ni. Abirè le Voyant Dogon* (Leiden & London: ASCL/UCL 2020), alsmede *The transmission of Kapsiki-Higi folktales over two*

generations: Tales that come, tales that go (New York: Palgrave-MacMillan, 2016).

Harrie M. Leyten was Afrika curator bij het Tropenmuseum in Amsterdam, 1975-95, gaf les aan verschillende Nederlandse universiteiten en voerde missies voor UNESCO naar Sierra Leone, Nigeria en Mozambique. Van zijn hand verscheen *From idol to art. African 'objects-with-power': A challenge for missionaries, anthropologists and museum curators* (Leiden 2015). Hij overleed in maart 2023.

Boydell and Brewer

Oktober 2023, 9781847013439, 414 pagina's

Om dit boek te bestellen, ga naar <https://boydellandbrewer.com/>